

УДК 050.19-028.45"1950/1953":[061.1:015](477-25)

Ірина Рогальова,
науковий співробітник
Державного архіву друку
Книжкової палати України

Аналітичний огляд журналів 1950—1953 років, що зберігаються у Державному архіві друку Книжкової палати України

У статті висвітлено результати наукової роботи, яку проводила Книжкова палата України за темою "Розроблення фонду Державного архіву друку та створення електронних ресурсів ретроспективної бібліографії". Був здійснений різнобічний аналіз журналів 1950—1953 років видання, інформації щодо стану видавничої справи в різних містах, кількості видавництв та друкарень.

Ключові слова: періодичні та продовжувані видання, журнали, видавництво, друкарня, місце видання, періодичність, 1950—1953 роки.

Періодичні видання, зокрема журнали, є невичерпним джерелом інформації щодо культурного життя, соціальних і політичних процесів, досягнень у галузі науки, техніки, медицини, спорту, розвитку промисловості та будівництва тощо. У Державному архіві друку Книжкової палати України зберігається найповніший у нашій державі фонд, який охоплює періодичні видання, що виходили на території України, з 1917 року і до наших днів. Велику історичну та інформаційну цінність мають журнальні видання радянського періоду. Особливої уваги заслуговують журнали, видані у 1950-х роках ХХ століття. Враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій та активне використання електронних носіїв, для Книжкової палати України актуальним завданням є створення загальнодоступних електронних баз даних. На сьогодні була здійснена робота щодо формування електронного каталогу журналів 1950—1953 років ХХ століття.

Мета статті: на основі опрацьованого матеріалу проаналізувати журнали 1950—1953 років, які зберігаються у Державному архіві друку Книжкової палати України.

Об'єкт дослідження: журнальні видання 1950—1953 років, що зберігаються у Державному архіві друку Книжкової палати України.

Журнальний фонд 1950—1953 років загалом нараховує 678 назв (4719 друк. од.). У Державному архіві друку зберігається 161 назва (1073 друк. од.) журналів 1950 року видання. Фонд журнальних видань 1951 року становить 181 назву (1187 друк. од.), 1952 — 165 назв (1259 друк. од.), 1953 — 171 назву (1200 друк. од.). Як бачимо, у зазначений період обсяг видавництва періодики, зокрема журналів, постійно варіювався. За даними Державного архіву друку, найбільше журналів і збірників (назв) було у 1951 році, а найменше — у 1950.

У 1981 році Книжковою палатою Української РСР був виданий статистичний довідник "Преса Української РСР 1918—1980". У довіднику наведено дані щодо кількості журналів, випущених на території УРСР у 1950—1953 роках. Слід зазначити, що ці цифри не збігаються з кількісним показниками журнального фонду Державного архіву друку (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість журналів, випущених у 1950—1953 роках

Рік	Кількість назв		Кількість друкованих одиниць	
	За даними Державного архіву друку	За даними статистичного довідника	За даними Державного архіву друку	За даними статистичного довідника
1950	161	160	1 073	1 061
1951	181	162	1 187	1 250
1952	165	166	1 259	1 373
1953	171	168	1 200	1 521
Всього	678	656	4 719	5 205

Як бачимо з табл. 1, журнальний фонд Державного архіву друку 1950, 1951, 1953 років включає більше видань (назв), ніж у статистичному довіднику. Проте, починаючи з 1951 року, за даними довідника, було видано значно більше друкованих одиниць журналів, ніж зберігається у Державному архіві друку.

За даними Державного архіву друку, у 1950—1953 роках на терені Української РСР журнали друкувалися здебільшого українською й російською мовами, видані мовами національних меншин виходило мало. Перша половина 1950-х років ХХ століття була періодом посилення політики русифікації. Це позначилося на виданні періодики. Кількість російськомовних журналів переважала над кількістю україномовних. Так, журнальний фонд 1950 року включає 71 назву українською мовою і 90 — російською. У 1951 році, за даними Державного архіву друку, вийшло 80 україномовних журналів і 101 російськомовний. Видання іноземними мовами, а також мовами національних меншин у журнальних фондах 1950—1951 років відсутні.

Із 1952 року стає помітною тенденція до незначного зростання кількості україномовних періодичних видань. До журнального фонду 1952 року входить 82 назви українською мовою, 83 — російською. Видання мовами національних меншин у журнальному фонді 1952 року відсутні. Фонд журналів 1953 року включає 80 назв українською мовою, 89 — російською, а також два журнали (назви) мовами національних меншин. В Ужгороді виходив друком журнал

"Az agitator zebkonuye" ("Блокнот агітатора") угорською мовою, а у Чернівцях — "Блокнотул ажитаторолуй" молдавською, де для написання тексту молдавською мовою використаний російський алфавіт (табл. 2).

Таблиця 2

Кількість журналів 1950—1953 років за мовою

Рік	Всього назв	Українською мовою		Російською мовою		Мовою нац. меншин	
		назви	віднош. до заг. к-сті, %	назви	віднош. до заг. к-сті, %	назви	віднош. до заг. к-сті, %
1950	161	71	44,10	90	55,90	—	—
1951	181	80	44,20	101	55,80	—	—
1952	165	82	49,70	83	50,30	—	—
1953	171	80	46,78	89	52,05	2	1,17

Журнальний фонд 1950—1953 років дуже різноманітний за тематикою. Він охоплює майже всі сфери життя суспільства, містить як наукові, так і літературні та розважальні видання.

Переважну більшість серед журналів 1950—1953 років становлять збірники наукових праць з різних дисциплін ("Труды Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова", "Сборник студенческих научных работ Харьковского автомобильно-дорожного института", "Известия Киевского ордена Ленина политехнического института", "Доповіді Академії наук УРСР" тощо). Більшість науково-освітніх установ Української РСР видавали власні збірники наукових праць, вісники та бюлетені. Серед них: Академія наук Української РСР, Київський політехнічний інститут, Одеський університет ім. І. І. Мечникова та інші. З 1953 року Академія архітектури УРСР замість "Вісника Академії архітектури" почала видавати двомісячний журнал "Архітектура і будівництво".

Важливе місце у журнальному фонді 1950—1953 років займають політичні та соціально-економічні видання ("Комуніст України", "Блокнот агітатора", "Большевик Украины" та ін.). У 1950 році "Блокнот агітатора" починає виходити у семи містах Західної України: Дрогобичі, Львові, Рівному, Станіславі (тепер Івано-Франківськ), Луцьку, Тернополі та Чернівцях, а також у Ізмаїлі. З 1951 року видавництво цього журналу запроваджене у Запоріжжі, Херсоні, Ворошиловграді (зараз Луганськ), а з 1953 — у Миколаєві.

У досліджений період випущено багато збірників праць із природничих наук ("Труды Института гидробиологии", "Труды института зоологии", "Украинский химический журнал", "Український біохімічний журнал" тощо) і технічних дисциплін ("Украинский математический журнал", "Труды Института теплоэнергетики", "Вопросы горного дела", "Научные записки Института машиноведения и автоматики" тощо). Також значну частину фонду 1950—1953 років становлять журнали, присвячені питанням сільського господарства "Соціалістичне тваринництво", "Біохімія сільськогосподарських тварин", "Колгоспник України" та інші. У 1950 році засновано науково-виробничий журнал "Механізація сільського господарства".

До журнального фонду 1950—1953 років входять і літературно-художні видання. За даними Державного архіву друку, у 1950 році вийшло вісім літературно-художніх і громадсько-політичних журналів: "Вітчизна", "Дніпро", "Літературна Одеса", "Літературный Донбасс", "Україна", "Радянський Львів" "Сучасне і майбутнє", "Советская Украина". З лютого 1951 року замість журналу "Радянський Львів" почав виходити щомісячний літературно-художній та гро-

мадсько-політичний журнал "Жовтень", в Ужгороді відновлено видавництво літературного альманаху "Радянське Закарпаття". У 1952 році засновано новий літературно-художній та громадсько-політичний альманах "Харків", а у 1953 — літературно-художній та громадсько-політичний журнал "Зміна", який виходив у Києві.

Про надзвичайне тематичне різноманіття журнального фонду 1950—1953 років свідчить присутність у ньому журналів для дітей, науково-популярних, гумористичних і навіть релігійних видань. У Києві виходили гумористичний журнал "Перець" (фото 2), дитячий журнал "Піонерія" (фото 1) (з 1953 — журнал для піонерів та школярів), журнал для школярів молодших класів "Барвінок" (у 1950 — журнал для дітей). У Львові щомісяця виходив "Православний вісник" (фото 3). У 1951 році з'являються нові науково-методичні журнали "Література в школі" і "Українська мова в школі". Не лишалося поза увагою і культурне життя. Про репертуари театрів, розклад гастролей, найближчі прем'єри та зміст п'єс розповідав журнал Українського театрального товариства "Театральна декада", який виходив у Києві та Харкові, а також журнали "Театральна Одеса" і "Театральний Львів".

Фото 1

Фото 2

Фото 3

У 1950—1951 роках Книжковою палатою УРСР були видані "Літописи друку" книг, журнальних статей, газетних статей і рецензій. З 1952 року починає виходити "Літопис друку творів образотворчого мистецтва". Розглянемо кількісний розподіл журналів 1950—1953 років за тематичними розділами у табл. 3.

У 1950—1953 роках до Книжкової палати надходили журнали з усіх областей Української РСР. Основна частина періодичних видань (журнали та збірники) була видана у Києві. Багато журналів виходило у Харкові, Львові та Одесі. Періодичні видання (журнали та збірники) видавались і в інших обласних та районних центрах УРСР, але у значно меншій кількості.

Таблиця 3

**Кількість журналів 1950—1953 років
за тематичними розділами**

Тематичні розділи	Кількість журналів (назв)			
	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Політичні та соціально-економічні	17	17	21	28
Природничі науки	26	28	16	14
Технічні науки	28	38	20	10
Науково-виробничі	10	11	9	6
Сільськогосподарські	10	10	21	13
Медицина література	5	5	10	4
Філологічні науки	2	6	3	4
Історія та археологія	2	2	4	3
Збірники наукових праць із різних дисциплін	24	26	23	53
Літературно-художні	7	9	10	10
Освіта та культура	6	6	6	3
Мистецтво	4	4	4	4
Фізкультура та спорт	7	7	6	6
Дитячі	3	4	4	4
Книгознавство. Поліграфія	6	7	5	6
Розважальні та універсальні	3	9	3	2
Інше	1	1	—	1
Всього	161	181	165	171

У Державному архіві друку зберігаються збірники наукових праць, видані у Москві: "Сборник трудов Днепропетровского института инженеров железнодорожного транспорта им. Л. М. Кагановича" (1951), "Труды Всесоюзного центрального научно-исследовательского института сахарной промышленности (ЦИНС)" (1951), "Научные труды Всесоюзного ордена Трудового Красного знамени селекционно-генетического института имени Т. Д. Лысенко" (1952), "Труды Всесоюзного центрального научно-исследовательского института сахарной промышленности" (1953), "Труды Днепропетровского института инженеров железнодорожного транспорта им. Л. М. Кагановича" (1953). До журнального фонду 1952 року входять "Археология и история Боспора" та "Труды Крымского сельскохозяйственного института имени М. И. Калинина", видані у Сімферополі. Також привертають увагу журнали та збірники сумісного видавництва: Дніпропетровськ, Москва, Київ; Дніпропетровськ, Київ; Львів, Київ; Москва, Харків; Москва, Одеса (табл. 4).

Таблиця 4

**Кількість журналів 1950—1953 років
за місцем видання**

Місце видання	Кількість журналів (назв)			
	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Артемівськ	1	—	—	—
Біла Церква	—	—	2	—
Вінниця	1	—	—	—
Ворошиловград	1	2	2	2
Дніпропетровськ	2	4	2	3
Дніпропетровськ; Москва	1	—	—	—
Дрогобич	1	1	1	1
Житомир	1	—	—	—
Запоріжжя	1	1	1	1
Ізмаїл	1	2	1	1
Кіровоград	1	1	—	—
Київ	78	100	95	96
Київ; Дніпропетровськ	—	—	—	1
Київ; Львів	—	4	1	2

Київ; Москва	1	—	—	1
Київ; Харків	10	5	1	—
Красноград	—	—	—	1
Лозова	—	1	—	—
Луцьк	1	1	1	1
Львів	9	11	10	10
Львів; Харків	—	—	—	5
Миколаїв	1	1	—	2
Москва	—	2	1	2
Москва; Одеса	—	—	1	—
Одеса	12	12	5	9
Рівне	1	1	1	1
Сімферополь	—	—	2	—
Сталіно	3	3	3	3
Станіслав	1	1	1	1
Тернопіль	1	1	1	1
Ужгород	1	4	3	3
Харків	23	19	21	19
Харків; Москва	2	3	5	3
Херсон	—	—	2	2
Чернівці	4	1	2	—
Ясинувата	2	—	—	—
Б/м	—	—	—	—
Всього	161	181	165	171

За даними Державного архіву друку, у 1950—1953 роках на території Української РСР працювало понад 31 видавництво. Крім видавництв республіканського значення, виданням періодики (журнали і збірники) займалися 14 обласних видавництв: Дніпропетровське, Ізмаїльське, Сталінське, Миколаївське, Херсонське, Одеське, Волинське, Дрогобицьке, Запорізьке, Львівське, Рівненське, Тернопільське, Чернівецьке, а також обласне газетне видавництво в Ужгороді.

Найбільше журнальних видань у 1950—1953 роках було випущено Видавництвом Академії Наук УРСР. Також великими обсягами періодики (журнали і збірники) виділялися Державне видавництво сільськогосподарської літератури УРСР, Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького, Учбово-педагогічне видавництво "Радянська школа", Видавництво ЦК КПУ "Радянська Україна". Слід зазначити, що за даними Державного архіву друку, у 1953 році значно зменшилась кількість журналів, виданих Державним медичним видавництвом. У фондах 1952—1953 років відсутні журнали, випущені видавництвом "Вільна Україна". Натомість у 1951—1953 роках з'являються журнали, видані Державним видавництвом технічної літератури, а у 1952—1953 роках — Дніпропетровським обласним газетним видавництвом (табл. 5).

У зазначений період більшість вищих навчальних закладів та наукових установ мали власні друкарні: Академія наук УРСР (у Києві та Львові), Київський державний університет ім. Т. Г. Шевченка, Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова, Львівський державний університет ім. І. Франка, видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького тощо. Також журнальні видання випускалися в обласних друкарнях. За даними Державного архіву друку, на території Української РСР обласні друкарні працювали у таких містах: Київ, Львів, Одеса, Харків, Дніпропетровськ, Ужгород, Дрогобич, Луцьк, Чернівці, Тернопіль, Рівне.

У 1950—1953 роках найбільше журналів вийшло в друкарнях АН УРСР у Києві, АН УРСР у Львові, ЦК КПУ "Радянська Україна", Львівського державного університету ім. Івана Франка, "Комуніст", видавництва Книжкової палати УРСР, Київській обласній друкарні. Порівняно з 1950 у 1951 році значно зростає кількість журналів, надрукованих у київській друкарні АН УРСР, але водночас видань, надрукованих у друкарні "Комуніст", стає менше (табл. 6).

Журнали 1950—1953 років за видавництвами

Назва видавництва	Кількість журналів (назв)			
	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Видавництво Академії наук УРСР	30	40	36	37
Видавництво "Вільна Україна"	3	1	—	—
Видавництво Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка	7	9	10	12
Видавництво Книжкової палати УРСР	5	5	5	5
Видавництво "Молодь"	3	5	5	6
Видавництво Харківського державного університету ім. О. М. Горького	7	7	12	14
Видавництво ЦК КПУ "Радянська Україна"	9	6	7	8
Державне видавництво сільськогосподарської літератури УРСР	11	8	9	10
Державне видавництво технічної літератури	—	4	3	3
Державне медичне видавництво	6	3	9	3
Дніпропетровське обласне газетне видавництво	—	—	1	3
Одеське обласне видавництво	8	8	3	5
Учбово-педагогічне видавництво "Радянська школа"	4	13	8	13
Відсутні дані щодо видавця	21	23	14	12
Інші видавництва	47	49	43	40
Всього	161	181	165	171

Таблиця 6

Журнали 1950—1953 років за друкарнями

Назва друкарні	Кількість журналів (назв)			
	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Друкарня АН УРСР (Київ)	11	19	19	19
Друкарня АН УРСР (Львів)	19	22	13	19
Друкарня видавництва Книжкової палати УРСР	4	5	5	5
Друкарня видавництва Харківського державного університету ім. О. М. Горького	2	2	4	2
Друкарня Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка	6	10	5	6
Друкарня "Комуніст"	12	7	6	4
Друкарня Львівського державного університету ім. І. Франка	2	3	7	5
Друкарня Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова	6	3	4	4
Друкарня ЦК КПУ "Радянська Україна"	15	14	14	17
Друкарня школи ФЗУ	4	1	5	3
Київська обласна друкарня	10	15	14	13
Львівська обласна друкарня	3	4	3	3
Обласна друкарня, м. Ужгород	—	2	2	4
Харківська обласна друкарня	3	1	4	4
Відсутні дані щодо друкарні	1	2	—	4
Інші друкарні	64	73	60	59
Всього	161	181	165	171

У 1950—1953 роках журнали виходили з різною періодичністю: 4 рази на рік, один раз на два місяці, щомісяця, двічі на місяць, тричі на місяць. За даними Державного архіву друку, найбільше було видано щомісячних і двотижневих. Проте у 1953 році кількість двотижневих видань помітно зменшилась порівняно з попередніми роками. Також у фонді 1950—1953 років дуже багато журналів, де періодичність не зазначено взагалі. Кількісний розподіл журналів 1950—1953 років за періодичністю наведено у табл. 7.

Протягом зазначеного відрізка часу змінювалась періодичність виходу деяких видань. Так, науково-педагогічний журнал "Радянська школа" у 1950—1951 років виходив раз на два місяці, але з 1952 року став виходити щомісяця, літературно-художній та громадсько-політичний журнал "Советская Украина" у 1950 році виходив 4 рази на рік, а з 1951 року став виходити щомісячно. Журнал "Перець" у 1950 і 1952 роках виходив щомісяця, а у 1951 і 1953 роках — двічі на місяць.

У статистичному довіднику "Преса Української РСР 1918—1980" уміщено дані щодо періодичності виходу жур-

налів лише за 1950 рік. У процесі дослідження журнального фонду Державного архіву друку була отримана більш нова, уточнена інформація. Так, якщо у статистичному довіднику зазначено, що у 1950 році двічі на місяць виходило тільки 2 журнали (назви), то за даними Державного архіву друку їх вийшло 15. До журнального фонду 1950 року входять 5 видань (назв), що виходили 4 рази на рік, у довіднику наведено лише 2 журнали (назви).

Таблиця 7

Журнали 1950—1953 років за періодичністю

Періодичність	Кількість журналів (назв)			
	1950 р.	1951 р.	1952 р.	1953 р.
Виходять 4 рази на рік	5	4	2	6
Двомісячні	4	9	5	7
Щомісячні	24	25	27	23
Двотижневі	15	14	17	9
Виходять 3 рази на місяць	—	1	—	2
Періодичність не вказана	118	128	114	124
Всього	161	181	165	171

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, варто сказати, що фонд журналів 1950—1953 років містить надзвичайно цінний матеріал для наукових досліджень. Він включає в себе видання різного тематичного спрямування, призначені для різних вікових, соціальних та професійних прошарків суспільства. Аналітичний огляд періодичних видань зазначеного періоду дає змогу отримати точніші статистичні дані стосовно журнального фонду Державного архіву друку. На основі цих показників можна зробити висновки не лише щодо кількості періодичних і продовжуваних видань (журналів), які виходили на території Української РСР на початку 1950-х років, а й щодо мовної політики, ідеології, пріоритетних напрямків розвитку науки, техніки, виробництва та сільського господарства у цей історичний період.

Список використаної літератури

1. *Періодичні видання УРСР 1951—1960* журнали : бібліогр. довідник / Держ. комітет Ради Міністрів УРСР по пресі, Книжкова палата Української РСР. — Х. : Ред.-вид. від. Книжкової палати УРСР, 1964. — 182 с.

2. *Преса Української РСР 1918—1980* : стат. довідник / Держ. комітет Української РСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі, Книжкова палата УРСР імені Івана Федорова. — Х. : Ред.-вид. відділ Книжкової палати УРСР імені Івана Федорова, 1981. — С. 154, 157—158.

В статье осуществлен научный анализ периодических и продолжающихся изданий (журналов и сборников) 1950—1953 годов издания на основе фондов Государственного архива печати Книжной палаты Украины. Проанализирован выпуск журналов по количественным показателям, а также по тематике, языковому и территориальному признакам.

The article presents the analysis of scientific periodicals and publications (journals and collections) 1950—1953 edition, based on the State Archives Print Book Chamber of Ukraine. Analyzed issue magazines on quantitative indicators, as well as by category, linguistic and territorial characteristics.

Надійшла в редакцію 12 лютого 2014 року